

Mitä
Helvi
Hämäläinen
todella
sanoi?

SUVI AHOLA

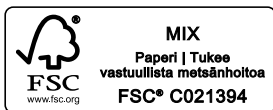

Suvi Ahola

MITÄ
HELVI
HÄMÄLÄINEN
TODELLA
SANOI?

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

Teos on saanut tukea Suomen Tietokirjailijat ry:ltä,
Taiteen edistämiskeskukselta ja WSOY:n kirjallisuussäätiöltä.

SUVI AHOLA JA WSOY 2023
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
ISBN 978-951-0-48723-5
PAINETTU EU:SSA

Sisällys

TUTTU MUTTA ARVOITUKSIA TÄYNNÄ 13

NUORUUDESTA JA SEN ARVOITUKSISTA 21

Astuin pimeydestä kuin äkkiä syttyvä tuli 39
(Runosta »Syntymä», *Sukupolveni unta*, 1987)

Äiti rakasti meitä hysteerisellä kiihkolla 40
(Päiväkirjasta 18.8.1967)

Elämäni ensimmäinen ovi 41
(Esseestä »Enkelin sormenjälki», 1988)

Valo saa minut kuvittelemaan tuon helmisateen 43
(*Ketunkivellä*, 1993)

Maija poimi yksinkertaisia ihmiskielen sanoja 45
(*Kasperin jalokivet*, 1953)

Hän näki piestyn lapsen itkettyneet kasvot 47
(*Ketunkivellä*, 1993)

En tiedä oikein, miten tulin takaisin itseäni 50
(Päiväkirjasta 24.2.1927)

Hänelle minä antauduin 52
(*Kaunis sielu*, kirj. 1927, julk. 2001)

Lävitsemi käy väristys 53
(Päiväkirjasta 28.3.1929, päättyy kesken lauseen kohtaan,
jossa kirjasta on revitty pois sivu.)

Tunnen voimani 54
(Päiväkirjasta 4.6.1929)

Halusin kulkea elämän orjantappuratiheikön läpi 55
(Runosta »Syntymä», *Sukupolveni unta*, 1987)

KIRJAILIJANA OLEMISESTA 56

Meitä yhdisti suuri innostus kirjallisuuteen 87
(*Ketunkivellä*, 1993)

Kone jätti aina pois i- ja e-kirjaimet 89
(Kirje Elsa Enäjärvi-Haaviolle marraskuussa 1932)

Pikkuruisen tuvan lattialla teuhasi porsas 91
(*Miten kirjani ovat syntyneet 2*, 1979)

Kirjailija ja hänen muistivihkonsa 94
(Tekstejä pienistä, ruskeakantisista paperivihoista 1939–1945)

Rakkauttomuus tulee ympäröimään minua tämän kirjan
jälkeen 97
(Kirjeestä Aari Surakalle 16.11.1939)

Runoilijaa lailla enkelten suojaa kukat ruohikon 100
(*Voikukkapyhimykset*, 1947)

Tyly runotar 101
(*Surmayöt*, 1957)

Sillä mökki on minulle tärkeä 102
(Kirje WSOY:n toimitusjohtajalle Jalmari Jäntille 22.8.1940)

Mitä ajattelen nykyisestä Werner Söderström yhtiöstä 105
(Kirje, jota ei käsinkirjoitetun lisäyksen mukaan ole ollut
tarkoitukseen lähettää, päivätty 9.5.1957)

Milloinkahan minusta tehdään arvoiseni tutkielma? 108
(Otteita päiväkirjoista 1965–1994)

LUOKISTA JA LUONTEISTA 121

Eikö teillä ole mitään työtä? 135
(*Katuojan vettä*, 1935)

Kaikilla oli sama pula ja puute 139
(*Ketunkivellä*, 1993)

- Jos minä kirjoittaisin sivistyneistöstä, niin käyttäisin
ruoskaa 141
(Yrjö Kivimies [toim.]: *Pidot Tornissa*, 1937)
- Hän tunsi itsepäistä hämärää vihaa ja epäluuloa tuota
maailmaa kohtaan 143
(*Kylä palaa*, 1938)
- Ei, en koskaan ole kuulunut teihin 146
(Muistivihosta 19.11.1939)
- Hän edusti Elisabetille erästä elämän karkeasti todellista
puolta 147
(*Säädyllinen murhenäytelmä*, 1941)
- »Katsos, on asioita, jotka ovat meille luonnollisia» 149
(*Ketunkivellä*, 1993)
- Minulla ei ole maailman kotipaikkaoikeutta 151
(*Surmayöt*, 1957)

NAISIHMISEN ELÄMÄSTÄ 153

- Minä kuljen aina kuin yksinäni 168
(*Säädyllinen murhenäytelmä*, 1941)
- Kyllä siihen aikaan oli vaikeaa olla nuori tyttö 170
(Mari Iksen haastattelusta *Anna*-lehdessä 1992)
- Eihän tällainen väärä voinut olla totta 174
(*Miss Eurooppa*, 1934)
- Synnyttäjä 176
(*Pilvipuku*, 1950)
- Juuri minunlaisillani naisilla on elämässään suuri ristiriita 178
(Vappu Väreän haastattelusta *Hopeapeili*-lehdessä 1941)
- Sinä olet avioliitossa laboratoriosi kanssa 180
(*Velvoitus*, 1942)
- Heidän äitinsä teossa oli ihminen kaivannut vapautta ja
ottanut sen 182
(*Lumous*, 1934)

Hän ei tahtonut ajatella hyväilyjä, joita tuo uskonon oli antanut
hänelle 184

(*Säädyllinen murhenäytelmä*, 1941)

Hän oli pakottanut Elisabetin pukemaan tunteensa tuollaiseen
asuun 185

(*Kadotettu puutarha*, 1995)

Miksi siis pitäisi olla minulla mies 187

(*Kylänruusut*, 1998)

Hyvä niin, hyvä 188

(Päiväkirjasta 7.10.1971)

SODASTA 189

Olimme niin viattomia, ettemme uskoneet meille voivan
tapahtua mitään pahaa 203

(Tekstistä »Ole sankarillinen», 1979)

Hänestä on tapettu inhimillisen pelon tunne 208

(*Raakileet*, 2007)

Taistelemme Euroopan johtajakansan rinnalla 210

(Kirjeistä Olavi Paavolaiselle kesäkuussa ja elokuussa 1941)

Hän rakasti itseään tässä kaikessa suomalaisessa, mikä ympäröi
häntä 213

(*Velvoitus*, 1942)

Älä mene, kaikki kuolevat siellä 216

(*Karkuri*, 1961)

Puhelu oli pappilasta, oli tullut virallinen tiedonanto 217

(*Kadotettu puutarha*, 1995)

He ovat suorittaneet omituisen ja kaamean
loppututkinnon 220

(Katkelmä julkaisemattomasta, päiväämättömästä
proosaluonnoksesta)

Kylä muistuttaa köyhää, tapettua vaimoa 222

(*Kylä vaelttaa*, 1944)

- Enkö minä ole enemmän veljesi? 224
(Katkelma julkaisemattomasta, päiväämättömästä novellista
»Volga, Rein ja Kongo»)
Sillä jokainen raaka ja väärä teko syntyy monen ihmisen
pahuudesta 226
(*Tuhopolttaja*, 1949)
Keskitysleirien Kristukset 227
(*Sukupolveni unta*, 1987)

RAKKAUDESTA 230

- Kuinka lähellä, lähellä Sinun sielusi olikaan minua 250
(Kirje Sirkka Koskenrannalle 8. II. 1927)
Minulla olisi loputtoman paljon hyväilyä sormenpäissäni 252
(Kirje Ilmari Harkille 1.1.1928)
Jokainen hengenvetonne on rakas minulle 255
(Kirje Martti Haaviolle, postileima 27.8.1930)
Suutelu 256
(*Kirjallisuuslehdessä* julkaistu runo, 1934)
Oli niinkuin hän olisi kylpenyt kasteessa 256
(*Lumous*, 1934)
Minä olen sinua tähän tahtonut ja tahdon vieläkin 258
(*Tyhjä syli*, 1937)
Minun sydämeni yhtyi Sinun sydämeesi 260
(Kirjeitä Olavi Paavolaiselle 1938)
Se oli ihana syleily 264
(Päiväkirjasta 20.6.1966)
Hän oli niin kömpelö rakkaudessa, ettei sitä koskaan
saavuttanut 265
(*Kylä palaa*, 1938)
Artur tunsi silmiensä kostuvan: vaimo oli rakastanut
häntä 267
(*Säädyllinen murhenäytelmä*, 1941)

- Sinä rakkaani löit minua niin kovin 269
(kirje Olavi Paavolaiselle 2.1.1940)
- Jäätynyt lähde 273
(*Lapsellinen maa*, 1943)
- Minun on kiihkeän ikävä 274
(Kirje tuntemattomalle Niilolle 3.5.1946)
- Mutta mitään siitä, mitä hän tunsu, ei mies ymmärtänyt 276
(*Pouta*, 1946)
- Suutelen pientä kultapäähköösi 277
(Kirje 7-vuotiaalle Jussi Haapmanille Somerniemeltä keväällä 1939)
- Hän on äidin maailman ainoa mies 279
(*Raakileet*, 2007)
- Meidän suvussahan on paljon psykopaatteja 281
(Päiväkirjasta 25. tammikuuta 1966)
- Tunnustus 283
(Päiväämätön runo 1930-luvulta)

TAITEESTA 286

- Muistan, että kuljeskelin Ateneumin saleissa suuremman
kunnioituksen tuntein kuin kirkossa 294
(Tekstistä »Enkelin kosketus», 1988)
- Piirrokseni ovat kehnompia kuin alle kouluikäisen lapsen 297
(*Miten kirjani ovat syntyneet 2*, 1980)
- Kalusto oli tarkalleen vuodelta 1938 299
(*Säädöllinen murhenäytelmä*, 1941)
- Hänen taiteensa on vuosikaudet ollut ihmisen raatelua 302
(Katkelmia päiväkirjoista 1965–1985)
- Taiteilijan pitää olla juuri tuolla tavalla kiduttuneen näköinen
ja avuton 305
(Päiväämättömästä novellikäsikirjoituksesta »Taiteilija ja
taiteen ystävä»)

Hänessä itsessään oli paljon sellaista, minkä hän tajusi vain
musiikissa 310
(*Velvoitus*, 1942)

Toisessa maailmansodassa kaatuneille säveltaiteilijoille 314
(*Voikukkapyhimykset*, 1947)

MAAILMANKATSOMUKSESTA 315

Merimerkkejä, joita en voi kadottaa 329
(*Omaelämäkerrasta* 1947)

Vuodenaikojen kello kuvastaa kuin suuren sydämen
lyöntejä 331
(*Kylä vaeltaa*, 1944)

En pidä elokuusta 333
(*Päiväkirjasta* 3.7.1966)

Tällaisina syysunnuntaina he istuivat usein
marjamättäillään 335
(*Ketunkivi*, 1948)

Juopunut kuutamo talvella Härjänojankylässä 336
(*Voikukkapyhimykset*, 1947)

Lumi oli täynnä kuin hopeaisia reikiä 340
(*Päiväkirjasta* 14.1.1966)

Luonto katseli ihmistä kevään vaarallinen lamppu
käsissään 340
(*Säädyllyinen murhenäytelmä*, 1941)

Se on kuin jokakeväinen pyhiinvaellusretkeni 342
(*Tekstistä* »Kaupunki jota rakastan», 1989)

Satakieli heittää ohuen hopeisen pillin ilmaan 344
(*Säädyllyinen murhenäytelmä*, 1941)

Kuolema nauraa ikuista naurua 346
(*Päiväkirjakatkelmia* 1968–1998)

Näiden kysymysten esittäminen jo on typerää 355
(*Tekstistä* »Hänessä me elämme», 1988)

Taivaan eläimet 356

(*Pilveen sidottu*, 1961)

Olen varma, että kirjoitan taivaassakin 358

(Marita Kuokkasen haastattelusta *Yhteishyvä*-lehdessä 1996)

HELVI HÄMÄLÄISEN ELÄMÄ JA TEOKSET 360

LÄHTEET 363

Tuttu mutta arvoituksia täynnä

KIRJAILIJA HELVI HÄMÄLÄINEN (1907–1998), jos kuka, oli epäluotettava kertoja.

En sano tätä kielteisenä huomiona, vain toteamukseksi. Hänen tekstiensä lukijan on todellakin koko ajan muistettava, että Hämmäläisestä tuli kirjailija, tarinoiden sepittäjä, jo hyvin varhain elämässään. Hän kertoi tarinoita koko ajan paitsi muille, myös itselleen. Lisäksi hän teki sitä kauan, sillä esikoisteoksensa hän julkaisi jo 1930, viimeisen runokokoelman, Finlandia-palkitun *Sukupolveni unta* viisikymmentäseitsemän vuotta myöhemmin.

Hämmmentävän auliisti ja pitkin uraansa Hämmäläinen kertoi sekä vaiheistaan että teostensa synnystä, niiden yhteyksistä oikeisiin, eläneisiin ihmisiin ja omiin kokemuksiinsa. Tarinoiden pohjana ovat hänen päiväkirjansa eli valtava tekstiaineisto, jota hän kartutti säännöllisesti, liki päivittäin vuodesta 1965 kuolemaansa asti. Siihen hän kirjoitti säännöllisesti, aina uudelleen, monista elämänsä avaintapahtumista niin, että ne kiteytyivät totuudeksi ainakin hänelle itselleen.

Silti ei ole ikinä selvää, ovatko ne ihan totta, vähän muunneltuja tai jopa keksittyjä. Viimeistään tätä kir-

jaa tehdessäni olen oppinut, että kaikkea Hämmäläisen kertomaa on syytä epäillä tai ainakin mahdollisuuksien mukaan lähteyttää ja suhteuttaa kontekstiinsa – esimerkiksi siihen, *miksi* Hämmäläinen haluaa mistäkin asiasta kertoa.

Mitä pitäisi ajatella esimerkiksi siitä, että hän on kertonut *Hansikas*-romaaninsa (1943) ranskanopettajan, »vanhan keimailijattaren», olevan suora kopio Toini Swanista, joka opetti Hämmäläiselle englantia yhteiskoulussa? Entä siitä, miten hän kertoo vanhempiansa selvitelleen uskottomuusdraamaansa julkisesti keskellä Haminan kaupunkia? Että Olavi Paavolaisen hiki haisi pahalta? Tai että hän oli impotentti? Miksi juuri nämä asiat ovat hänelle olennaisia? Ja voiko meheviin tarinoihin ylipäättään luottaa?

Toisaalta »paljastukset» voi yrittää jättää omaan arvoonsa, ja se onkin neuvoni kaikille, jotka Hämmäläisen teoksiin tarttuvat. Niistä kannattaa keskittyä lukemaan ajankuvaa.

Kirjailija oli ympäristönsä pikkutarkka havainnoija, joka painoi mieleensä interiöörit, yksityiskohdat, ihmisten ilmeet, eleet ja puheet, ja tästä hänelle huomautettiinkin monesti läpi uran. »Tehän valokuvaatte kaiken silmillänne, sen tähden ei kukaan uskalla kutsua teitä kotiinsa», kustantamo WSOY:n johtajan Yrjö Jäntin kerrotaan sanoneen.

Siksi Hämmäläisen fiktioon on – tavallaan vahingossa – tallentunut valtavasti historiallista faktaa koko hänen pitkän elämänsä ajalta: kulttuurihistorian henkilöitä,

kansanelämää, yhteiskunnallisia epäkohtia, tapahtumia, tyylejä, ajatuksia ja tunnelmia. Voi ajatella niinkin, että runoista ja romaaneista löytyy todempi kuva myös hänen omista kokemuksistaan kuin se, minkä hän on esimerkiksi muistelmissaan tuonut esiin.

TÄHÄN DOKUMENTAARISUUDEN ja fabuloinnin ristiriitaan minun on pitänyt mukautua, sillä Helvi Hämäläisestä ei vielä kukaan ole kirjoitettu perusteellista, lähteytettyä elämäkertaa. Kaikkea hänen vaiheistaan ei varmasti olekaan helppoa todentaa, koska usein ainoana lähteenä hänen kokemalleen tai väittämälleen ovat vain hänen omat sanansa.

En ole ainoa näin ajatellut. Myös tutkija Markku Ihonen on, Hämäläistä esimerkkinä pitäen, muistuttanut, miten kriittisesti pitää aina suhtautua kirjailijoihin, jotka jälkikäteen analysoivat ja tulkitsevat tuotantoaan.

Sekä Hämäläisen *Ketunkivellä*-muistelmat (1993) että *Päiväkirjat 1955–1988* (1994) toimittanut kirjallisuudentutkija Ritva Haavikko on kertonut, miten tarkasti kirjailija näitä kirjoja tehtäessä seuroi julkisuuteen antamansa yksityiset tekstit. Muistelmissa hän julkaisi vain tiettyjä kirjeitä, ja päiväkirjoista pääsi julkisuuteen vain osa, jonka hän oli valinnut ja antanut kirjoittaa puhtaaksi. Loppuja ei näytetty edes Haavikolle. Tästäkin syntyy kuva, että hän sekä sensuroi että rakensi tietynlaista kuvaa itsestään kirjailijana ja ihmisenä. Tuolloin julkaistuja päiväkirjoja voi siksi pitää pikemmin osana kaunokirjallista tuotantoa kuin dokumenttina elämästä.

Kokonaan se päiväkirja-aineisto, jonka Hämäläinen ylipäättään halusi antaa säilytettäväksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon, avattiin kiinnostuneille vasta tammikuussa 2023, neljännesvuosisata hänen kuolemansa jälkeen. Näin kirjailija oli määrännyt.

Aineiston joukossa on muutama nuoruudenpäiväkirja, 1930- ja 40-lukujen muistikirjoja sekä kalentereita ja matkapäiväkirjoja 1950-luvulle asti. Laajin kokonaisuus on vuodesta 1965 aina Hämäläisen kuolemaan eli vuoteen 1998 yltävä 266 vahakantisen kouluvihon sarja, johon hän pikkutarkasti, liki päivittäin selosti elämänsä, sen tapahtumia ja omia ajatuksiaan. Tässä kirjassa niistä on nyt julkaistu katkelmia, ensi kertaa ikinä.

Sekään ei silti kata kirjailijan koko uraa tai kaikkia vaiheita. Päiväkirjoissa on liki vuosikymmenen mittaisia aukkoja. Ehkä hän ei aina pitänyt päiväkirjaa, ja myös säilyneistä näkyy revityn sivuja pois. Ilmeisesti Hämäläinen ei toivonutkaan, että joskus päästäisiin esimerkiksi 1927 kirjoitetun ja vasta 2001 julkaistun *Kaunis sielu* -esikoisromaanin syntyhistorian jäljille. Minua surettaa myös se, etten löytänyt vastauksia moniin 1940- ja 50-luvuilla kirjoitettujen teosten herättämiin kysymyksiin.

Kun osa päiväkirjoista julkaistiin 1993, Hämäläinen perusteli päätöstä sinetöidä loput sanomalla, että halusi suojella vielä elossa olevia ihmisiä. Julkaistuihin teksteihin jäi paljon kriittisiä huomioita heistä, mutta totta on, että nyt avatuissa päiväkirjoissa on vielä enemmän kiukkua, samoin arkaluontoisia paljastuksia kirjailijan

lähi- ja tuttavapiiristä. Joissain kohdin sivuja oli jopa niitattu yhteen.

Se ei kuitenkaan ole niissä merkittävintä. Kiinnostavampaa ja käsittääkseni täysin ainutlaatuista on laajuus, jolla nyt avattu materiaali tuo uutta tietoa paitsi Hämmäläisen persoonasta ja kirjailijuudesta, myös koko häntä ympäröineestä maailmasta. Käsin täyteen kirjoitettuihin vihkoihin on tallentunut kuvaa kehittyvästä Kekkosen, Koiviston ja Ahtisaaren ajan Suomesta sekä pikkutarkasti että laajoin vedoin. Niissä pääsee tutustumaan vanhenevan kirjailijan ja hänen läheistensä elämään, samoin maamme keskiluokkaistumiseen, asenneilmapiirin muutoksiin ja maailmanpolitiikan tapahtumiin siten kuin ne yhden intellektuellin tajunnan läpi suodattuivat.

Vuosikymmenten tarkka raportointi on elävää, inhimillistä – ja surullista. Kun Hämmäläinen kuvaa tekstejään »loputtomaksi yksinpuheluksi» ja »taisteluksi yksinäisyyden petoa vastaan», määritelmät vastaavat lopputulosta hyvin. Kuitenkin myös ristiriitaisuus on koko ajan läsnä, kirjoittajan luonteen mukaisesti. Päiväkirjojen Helvi Hämmäläinen on ajatuksissaan samalla kertaa monta aivan vastakkaista asiaa: lyyrikko, prosaisti ja kronikoitsija, vanhuuttaan valittava nainen, äiti ja isoäiti, arvostettu ja halveksittu kirjailija, sosiaalinen perhepitojen järjestäjä ja yksin jätetty erakko.

TÄMÄ TEOS ON KOLMAS SARJASSA, jonka edelliset osat käsittelivät kahta muuta suomalaista naiskirjailijaa, Minna Canthia ja Eeva Joenpeltoa. Siksi se on myös

rakennettu samaan tyyliin. Katkelmat kirjailijan teok-
sista, yksityisistä teksteistä ja haastattelulausunnoista
vuorottelevat kirjoittamieni esseiden kanssa, ja niissä
käyn läpi kirjailijan vaiheita, esittelen hänen tuotan-
toaan ja tulkitSEN sitä.

Helvi Hämäläiseen syventyessäni näkyy tapahtu-
neen sama kuin Canthin ja Joenpellon kohdalla: romaa-
nit ja runot, jotka on kirjoitettu vuosikymmeniä sitten,
tuntuvat myös tässä ajassa tutuilta. Henkilökohtaisuus
ja suoruus, joilla Hämäläinen on kertonut esimerkiksi
naiseksi (ja mieheksi) kasvamisesta ja sukupuoliroolien
ahtaudesta, sisältää samaa pohdintaa kuin nykykirjaili-
joilla. Myös hänen psykologinen tarkkuutensa, teosten
satiiri ja surrealismi yllättävät.

Laaja päiväkirjamateriaali avaa hänen persoonaansa
aivan erityisen näkökulman, jota tuotannon perusteella
on tähän asti voinut vain arvailla. Päiväkirjoissa – toisin
kuin aiemmissa julkisissa lausunnoissaan – Hämäläi-
nen pohtii avoimesti myös sukupuoltaan ja seksuaa-
lista suuntautumistaan, niiden huojuvuutta ja ambiva-
lenssia. Koska kyse on 1900-luvun alun nuoresta nais-
oletetusta, nyt esiin tulleita tunteita ja ajatuksia voi
pitää todella radikaaleina.

Vähintään yhtä merkittävää tuotannossa on se, mitä
Hämäläinen kertoo Suomen ajautumisesta toiseen
maailmansotaan ja sodan erilaisista vaikutuksista ihmis-
ten tunteisiin ja ajatteluun. »Valokuvamuistin» avulla
toteutetut, lakoniset kuvaukset pommituksista, koti-
rintaman ponnistelusta, väestönsiirroista ja ihmisten

irrallisuudesta ovat karua kertomaa traumaista, joista Suomessa näkee jälkiä vieläkin.

Kolmas – ainakin minua – koskettanut huomio sekä Hämäläisen fiktiossa että päiväkirjoissa liittyy vakavaan huoleen luonnosta ja maapallon ekologiasta, jota hän tunsu nuoresta pitäen. Tämä näkyy etenkin monissa runoissa, pohjana järkytys saastumisesta, ydinvoimalaonnettomuuksista ja öljyhaavereista, joita 1960–90-luvuilla tapahtui ympäri maailmaa.

ITSELLENI SUURIN ERO Helvi Hämäläisen ja kahden aiemmin käsittelemäni kirjailijan välillä on se, että tapasin Hämäläisen useaan otteeseen 1980-luvulla, ja vähän haastattelujen yhteydessä häneen tutustuinkin. Hän myös onnitteli minua, kun valmistuin yliopistosta ja kun esikoislapseni syntyi.

Nämäkin elävät muistikuvat pikkuruisesta, sydämellisestä mutta teräväsanaisesta naisesta vaikuttivat varmasti siihen, miten ristiriitaisissa tunnelmissa tätä teosta kirjoitin. Välillä upposin teksteihin niin, etten tajunnut ajan kuluu. Yksi omenapiirakka paloi poroksi, ja oopperastakin myöhästyin kerran.

Päiväkirjojensa harvoina armollisen tyytyväisyyden hetkinä Hämäläinen oli mielestäni täysin oikeassa teoksiaan arvioidessaan: hän on suuri kirjailija. Laaja, monitahoinen (joskin myös epätasainen) tuotanto kertoo Suomen lähimenneisyydestä, etenkin sen kulttuurisista, henkisistä ja aatehistoriallisista muutoksista paljon, myös yllättäviä asioita. Siksi sen arvo nykyluki-

jallekin on huomattava. Myös hänen sanataiteensa on omaperäistä, aistivoimaista ja nautinnollista.

Hämäläisen fiktiota lukiessa koin usein suurta myötätuntoa eri-ikäisten naisten kokemuksia kohtaan. Päiväkirjojen kohdalla kiristelin yhtä usein hampaitani tekstin itsekeskeisyyden ja kirjoittajan läheisiinsä kohdistaman epäoikeudenmukaisuuden äärellä. Koko ajan minun oli muistutettava itseäni siitä, että kyseessä on päiväkirja, jota saa ja pitääkin kirjoittaa täysin subjektiivisesti, vapaasti ja pidäkkeettä. Teksteistä muodostuu, valitettavasti, enimmäkseen kokoelma »surun kirjeitä», kuten Hämäläisen poika Jussi Haapman päiväkirjoja nimitti. Ilon ja kauneuden kokemisen hetkiä niissä kuvataan paljon harvemmin – useimmiten silloin, kun kirjailija tarkkaili luontoa, pilviä ja vuodenaikoja ympärillään.

Toivon, että valitsemani näytteet Helvi Hämäläisen tuotannosta ja ainutlaatuisista päiväkirjoista valaisevat hänen pitkää, ankaraa elämäänsä, työtään ja kompleksisen mielensä ailahteluja. Uskon, että samalla nousee esiin se 1900-luvun Suomi, josta hän kirjailijaksi ponnisti.

Kiitän SKS:n arkiston ystävällistä ja asiantuntevaa henkilökuntaa avusta ja tuesta, jota sain tutkiessani kirjailijan päiväkirjoja ja muuta jäämistöä.

Omistan *Mitä Helvi Hämäläinen todella sanoi?* -teoksen kirjailijaa 20 vuotta nuoremmalle äidilleni Anneli Aholalle, jonka ideasta se syntyi.

Sippolassa 14.6.2023

Suvi Ahola

Nuoruudesta ja sen arvoituksista

AIKA PALJON HELVI HÄMÄLÄISEN vaiheista on todennettu, ja paljon hänen itsensäkin kertomasta pitää paikkansa. Ritva Haavikon avustuksella kirjoitetut, elämän ensimmäisiä viittäkymmentä vuotta käsittelevät muistelmat ovat runsaat, ja näistä vaiheista ovat kertoneet myös muut tutkijat, aikalaiset ja sukulaiset.

Siksi voi kiistatta sanoa, että Hämäläinen syntyi 1907 Haminassa, Iida ja Aaro Hämäläisen perheen kolmantena tyttärenä. Perheen esikoinen oli Rauha (s. 1904), ja Helvi syntyi vain runsas vuosi sisarensa Taimin (s. 1906) jälkeen. Hänen jälkeensä syntyi vielä kaksi muutakin tyttöä. Heistä nuorin, Naimi (s. 1915), kuoli jo nelivuotiaana tulirokkoon ja Helviä kaksi vuotta nuorempi Sylvi (s. 1909) 18-vuotiaana keuhkotuberkuloosiin.

Vuosiluvut ovat faktaa, moni muu asia niiden ympärillä ei. Suhde vanhempiin, lapsuuden ajan tunnelma, kokemukset ja yhteiskunnallinen asema ovat Helvi Hämäläisen elämän ensimmäinen suuri arvoitus.

Oliko lapsuus niin köyhä ja surkea kuin hän on muistelmissaan antanut ymmärtää? Solvattiinko ja piestiinkö häntä niin kuin hän kertoo? Ja mitä tarkoittaa Hämäläisen itsessään kuvaama »tunteettomuus», jolla

hän suhtautui sekä vanhempien laiminlyönteihin että näiden summittaiseen, välillä liki mielenvikaiselta vaikuttavaan väkivaltaan?

Muistelmissaan hän kertoo esimerkiksi, että äidin »neurasteenisen pelon» ja isän bakteerikammon takia perheen pikkutyöt suljettiin Haminassa pihapiiriin niin, etteivät he juuri tavanneet muita ihmisiä. Taustalla oli tietysti huolta siitä, ettei lapsille sattuisi mitään, mutta siinä tuntuu olleen järjettömiäkin piirteitä, kuten määräys, ettei keltaisiin vaahteranlehtiin saanut koskea, koska niistä saisi kurkkumätää.

Romaanissa *Kasperin jalokivet* (1953) kuvataan, kuinka äiti pakottaa lapsensa leikkimään äänettömästi ja laittaa nukkumaan jo valoisaan aikaan. Eristämisen ja kontrolloinnin seurauksena kuusivuotias Maija, teoksen keskushenkilö, ei opi kunnolla puhumaan ennen kuin perhe muuttaa uuteen kotiin ja hän alkaa kuulla sanoja naapuruston muilta ihmisiltä.

Hämäläisen varhaisvuosina tuntuu olleen muitakin aikoja, jolloin Lida-äiti ei huolehtinut kunnolla lastensa tarpeista. Haminassa opettaja kovisteli ryysyisistä, repaleisista vaatteista, ja muistelmissa Hämäläinen puhuu jopa joidenkin vuosien aliravitsemuksesta, joka aiheutti rupia ja jonka takia häntä koulussa pilkattiin. Tämän ajankohdaksi hän tosin antaa sisällissodan jälkeisen vuoden 1919, kun perhe oli muuttanut Helsinkiin, ja kaupungissa elettiin puutteessa.

Kyseisestä ajasta Hämäläisen serkku Ester Toivonen (1914–1979) antaa omissa lapsuudenmuistelmissa

saan kuitenkin toisenlaisen kuvan. Hän kertoo joulunvietosta Hämäläisten luona Helsingissä sisällissodan vuonna 1918, ja kuvaus on suorastaan yllellinen. Esterille ja pienelle Naimi Hämäläiselle ostetaan lahjoiksi leluja vanhan Pasaasin Winterin lelukaupasta, ja aattoiltana olohuonetta Simonkadulla koristaa joulukuusi.

Hämäläisen oman kertoman mukaan hän kärsi juuri tuolloin paitsi sairauksista ja nälästä, myös kotiväkivallasta. Äiti keksi Helvistä perättömiä juttuja ja pani isän antamaan tälle selkäsauvoja. »Ketään muuta lasta perheessämme ei koskaan lyöty kuin minua», Hämäläinen kirjoittaa muistelmissaan.

SILTI HÄN ON KERTONUT moneen kertaan »rakastaneensa isäänsä rajattomasti». Isä oli varhaislapsuudessa tyttären maailman keskipiste; äidistä ja sisarista hän ei liiemmin välittänyt.

»Sisareni ovat aina olleet minulle läheisiä, mutta eivät sillä tavalla kuin nämä ihmiset, joista olen kertonut», Hämäläinen pohtii muistelmissaan. »Vanhempiana minulle on ollut luonnollista rakastaa sisariani, vaikka lapsena en pitänyt heistä. Tämä myöhäisempi kiintymys on ollut itsestään selvää, johtunut siitä, että he ovat olleet sisariani. Varsinaista hengenheimolaisuutta ei meidän välillämme ole ollut. Minä olin kotipesässä kuin käenpoikanen – minä olin todellakin vieras. En oikein osaa sanoa, millä tavoin minä olin erilainen, mutta ainakin sain lapsena selkääni siksi, että olin ylpeän näköinen.»

Yhtä hämmentävä on ollut lapsuudenaikainen suhde kylmään, poissaolevaan äitiin. Tiedossahan on, että tästä tuli myöhemmin Hämmäläiselle äärettömän tärkeä, kun hän jäi lyhyen avioliittonsa jälkeen yksinhuoltajaksi. Jussi-pojasta ja Iida-äidistä rakentui kirjailijan aikuisuudessa tiivis ydinperhe, josta hän huolehti ja jota vaali pojan aikuistumiseen ja äidin kuolemaan asti.

Ristiriitaisuutta selventää jonkin verran se, mitä kirjailija on kertonut vanhemmistaan ja näiden vaiheista. Teksteissään hän on kuvannut heitä (sekä näitä muistuttavia ihmisiä) varsin neutraalisti, vailla kaunaa. Ymmärrystä saavat sekä isän epävarmuuteen perustuva tunteettomuus, äkkipikaisuus ja omapäisyys että äidin väkivaltaiset piirteet, joille Hämmäläinen osoittaa paitsi selviä psyykkisiä, myös avioliiton toimimattomuuteen ja kahlitsevuuteen liittyviä syitä.

Kuten 1900-luvun alussa oli yleistä, vanhempien avioliitto vaikuttaa solmitun puolisoitten yhteensopiavuutta sen enempää pohtimatta. Myös tuolloin elämään sääntönä kuulunut lasten syntyminen suunnittelematta peräjälkeen kiristi heidän välejänsä.

»Vanhempieni keskinäiset suhteet olivat tavattoman huonot», Helvi Hämmäläinen kirjoittaa muistelmissaan. Myös sisarensa Taimin hän on kertonut muistavan koko lapsuutta aikana, jota varjosti alituisen »äidin jännittyneenä kuumeinen ikään kuin varuillaan olo, hänen marinaan, ainainen pahantuulisuuksensa ja ikuinen turvatomuuden tunne».

*Astuin pimeydestä
kuin äkkiä syttyvä tuli,
himoiten elämää,
rakastaen maailmaa.*

HELVI HÄMÄLÄINEN

kirjoittaa kirjailijantyöstä, aikansa yhteiskunta-
luokista, sodasta ja rakkaudesta, seksuaalisuudesta
ja yksinäisyydestä. Hän ei säästele sanoja läheisiään
tai kustantajaansa kohtaan.

Päiväkirjat, joihin kirjailija tallensi elämäänsä
vuosikymmenien ajan, avautuivat yleisölle
tammikuussa 2023. Tässä teoksessa on tekstikatkelmia
paitsi Hämäläisen valtavasta jäämistöstä, kuten
päiväkirjoista ja kirjeistä, myös harvinaisen monipuolisesta
kaunokirjallisesta tuotannosta. Suvi Aholan kirkkaan
analyttiset miniesseet nostavat esiin tinkimättömän
kirjailijan ja ristiriitaisen ihmisen, jonka sanomisiin on
joskus syytä suhtautua varauksella.

	 9 789510 487235
www.wsoy.fi	84.2 ISBN 978-951-0-48723-5